

В. І. ТИМОШЕНКО
доктор юридичних наук,
професор Національної академії
Служби безпеки України

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА: СУТНІСТЬ ТА МОТИВАЦІЯ

Актуальним завданням сучасної юридичної науки є розробка ефективних механізмів реалізації прав і свобод людини і громадянина, забезпечення законності в процесі реалізації права. Виконання цього завдання потребує визначення тих соціальних явищ, що є основними або похідними причинами та умовами відхилення поведінки особи від нормативно визначених зразків, виникнення у зв'язку з цим конфліктів у суспільстві та їх правового врегулювання. Сучасна наука виходить із

того, що поведінка людей є складним утворенням. Оцінити її можна лише у взаємозв'язку людини з навколишнім світом, з державою і суспільством, у якому вона живе, з її безпосереднім оточенням. Поведінка завжди пов'язана з ціннісними установками людини – суб'єкта права, її правосвідомістю, на ній позначаються багато інших різнопланових факторів. Цим викликана необхідність дослідження чинників, що визначають поведінку людини у суспільстві і державі та можливості її регулювання. Визначене завдання є актуальним як для теорії держави і права, так і для низки галузевих юридичних наук, політології, психології, філософії та соціології.

Проблемам правової поведінки присвячували свої праці і на них звертали увагу юристи, психологи, соціологи, філософи і політологи. Це можна сказати про дослідження С. С. Алексєєва, М. І. Козюбри, В. М. Кудрявцева, В. В. Лазарева, Ю. І. Новика, В. В. Оксамитного, М. Ф. Орзіха, В. Ф. Сіренка, Б. Д. Паригіна, Н. В. Хазратової, В. П. Шейнова, Ю. С. Шемшученка та ін. Так, правомірну поведінку особи всебічно аналізував В. В. Оксамитний. Психологічні процеси і механізми, які опосередковують вплив права на поведінку людини, розглядав Ю. І. Новик. Проблеми мотивації правозастосовчої діяльності цікавили В. В. Лазарева¹.

Разом з тим не можна вважати, що у сучасній науковій літературі пра-

вовій поведінці надається належна увага. Однією із найменш досліджених залишається проблема сутності девіантної поведінки, її мотивації, зокрема визначення факторів впливу на поведінку окремо взятого індивіда. Маємо на увазі дослідження не будь-якої девіантної поведінки, а саме такої, яка є різновидом поведінки правової. Правовою ж поведінкою, на думку В. М. Кудрявцева, є соціально значима поведінка індивідуальних або колективних суб'єктів, підконтрольна їх свідомості та волі, передбачена нормами права, і така, що тягне за собою юридичні наслідки. Правова поведінка включає в себе як норму, так і патологію поведінки у сфері права, тобто всі види людської поведінки, які піддаються правовій регламентації². Правова поведінка поділяється на два основні різновиди: правомірна поведінка і протиправна. Правомірна поведінка характеризується дотриманням (виконанням) правових норм; вона є нормативною. Протиправна поведінка антинормативна, вона порушує заборонну або зобов'язальну норму. Якщо наслідки правомірної поведінки зазвичай сприятливі для суб'єкта, вони включають, зокрема, заходи державного заохочення, то протиправна поведінка тягне за собою, як правило, небажані для суб'єкта наслідки, насамперед юридичну відповідальність.

Термін "девіація" (пізньолат. *deviatio*, від лат. *devio* – ухиляюсь з дороги) вперше у науковий обіг було вве-

дено німецьким вченим Ф. Мюллером у 1864 р. Вивчення девіантності ґрунтується на двох різних точках зору. Перша розглядає девіантність як незвичайне, але при цьому стійке відхилення від статистичних норм. Іншими словами, девіантним вважається стійкий образ дій, поведінки або мислення, який не є типовим для загальної популяції. Це визначення відіграло суттєву роль у психологічному вивченні девіантності. Так, В. Д. Менделевич розглядає поведінку, що має відхилення, як систему вчинків, що суперечать прийнятим у суспільстві вчинкам і проявляються у вигляді незбалансованості психічних процесів, неадантованості, порушенні процесу самоактуалізації або ухиленні від морального та естетичного контролю над власною поведінкою. Девіантна поведінка у такому разі може мати різноманітну структуру і динамічні характеристики, формуватись як ізольоване явище, або явище групового порядку, поєднувати у собі кілька форм або виражатись в одній формі, бути стійкою або нестійкою, мати різну спрямованість і соціальну значимість. Згідно з іншою поширеною позицією, девіантність визначається через одиничні критичні події. Випадки незвичайної і надто активної поведінки, що характеризується безумством і насиллям, слугують ілюстрацією цієї точки зору. Погляд на девіантність як на критичну подію лежить в основі юридичних визначень девіантності³.

На формування девіантної поведінки впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Зовнішні (у тому числі соціально-економічні) – це і безробіття, і низький рівень життя, і низький рівень правової свідомості певних верств населення. Серед внутрішніх (або психологічних) причин девіантної поведінки зазвичай виокремлюють дві: незадоволені просоціальні потреби, що створюють внутрішній конфлікт особистості та призводять до появи деформованих і аномальних потреб; наявність асоціальних особистісних диспозицій (мотиваторів), що призводить до вибору асоціальних засобів і шляхів задоволення потреб або їх позбуття⁴. Отже, як психологічний феномен відхильність пов'язується з розбіжностями норм активності особистості та соціальних норм.

У філософській літературі розрізняють п'ять основних типів девіантної поведінки: конформізм, інновація, ритуалізм, ретретизм і заколот⁵. Для нас найбільш цікавий правовий конформізм, що утворюється в результаті деформованого сприйняття цінності права. На поведінку індивіда суттєво впливає його правосвідомість, яка є самостійним регулятивним фактором. Правосвідомість виступає як системно-структурне явище, а її деформація є викривленням, порушенням усіх або декількох елементів структури, викликає негативні зміни у морально-психологічному комплексі особистості, що позна-

чається на різних аспектах людської діяльності.

Різновидами деформації правосвідомості є: правовий інфантилізм (несформованість правових знань, оцінок, почуттів); недооцінка права (оцінка права на більш низькому рівні, ніж його справжня цінність); правовий ідеалізм (переоцінка реальних можливостей права); правовий ригоризм (висування до права завищених, необґрунтованих претензій); правова демагогія (маніпуляція ідеєю права або правовими ідеями з метою досягнення власних корисливих інтересів); правовий нігілізм (загальне, негативне, зневажливе ставлення до права, закону, правопорядку, юридичне неучтв); переродження правосвідомості (готовність до свідомого вчинення людиною навмисних, переважно тяжких злочинів, мотивами яких стають жорстокість, користь та ін.)⁶.

Девіація (відхильність) – це явище, тісно пов'язане з деформацією. Разом з тим, це різні феномени. Девіантна поведінка передбачає хоча б часткову, локальну деформацію особистості, водночас остання не зводиться лише до девіації, а має й інші суттєві характеристики.

Поведінка людини визначається і спрямовується в першу чергу мотивацією. Слово “мотивація” походить від того ж латинського кореня, що й слово “рух”: буквально означає “рухати людьми”. Мотив (від лат. *movere* – приводити в рух; франц. *motif* – спонукальна причина) зазвичай

розглядається як складне психологічне утворення, що спонукає до свідомих конкретних вольових дій чи утримання від них (бездіяльність), зумовлених потребами, інтересами та нахилами людини і слугує для них обґрунтуванням. В одних випадках мотиви стосуються самої дії, в інших – наслідків, що настали, збігаючись при цьому з метою дії. Визначення мотиву відповідає на запитання: чому людина діяла саме так, а не інакше; мета визначає напрямок дій та їх результат. Вона є випередженням у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії. Мета – це опосередкована ланка між свідомістю та волею особистості.

Для глибокого проникнення в сутність мотивації юридична наука має враховувати передусім досягнення психології, що дасть можливість визначити механізми саморегуляції особистості, які створюють умови для сприйняття нею нормативно-правових приписів, готовність реалізувати свої права та виконувати обов'язки. Адже правова поведінка має психологічні передумови, тобто численні індивідуальні фактори і обставини, які створюють як можливість її саморегуляції, так і можливість впливу на неї інших осіб або правових засобів. Правові норми впливають на свідомість і волю особистості, цей вплив сприяє виникненню мотивів до здійснення певних дій, що реалізуються в реальній поведінці. При цьому знання правових норм не завжди гарантує їх дотримання. Ін-

дивід значною мірою сам регулює свою поведінку.

Мотивація є особливим видом детермінації людської поведінки різними факторами. Залежно від характеру цих факторів у психології розроблено ряд теорій мотивації поведінки, серед яких найбільшої популярності набули теорія потреб, теорія справедливості і теорія сподівань. Так, сукупність концепцій, які виходять з того, що мотивом поведінки людини є прагнення задовольнити свої основні потреби, дістала назву теорії потреб. Потреби стають рушійним фактором, що формує і організує у свідомості людини процеси сприйняття, мислення і дії, а отже, змушує наявну незадовільну ситуацію розвиватись у напрямку, що забезпечує досягнення певної мети. Потреба може бути сконцентрована навколо одного специфічного завдання, а може слугувати задоволенню різних цілей. Навіть діяльність сама по собі може приносити задоволення, а не бути необхідним етапом на шляху до певної мети. У психології виділяють такі основні потреби: припущення, успіх, агресія, незалежність, протидія, повага, доміантність, демонстрація, самозахист та ін. Теорія справедливості запозичена психологами в економістів і ґрунтується безпосередньо на вимогах справедливості. Ця теорія виходить із того, як порівнюють люди свої вчинки з вчинками інших людей, перш за все, із свого оточення. Мотивація тут часто пов'язана з помстою. Ідея об'єктивності та чесності,

що лежить в основі теорії справедливості, є серйозним стимулом для багатьох людей. Переконавання, що до вас ставляться необ'єктивно, – це головний фактор, що змушує людину прагнути помсти. У такій ситуації мотивами є чесність, повага, дотримання прав та відновлення справедливості, прагнення до належного покарання правопорушника. Теорія сподівань сконцентрована навколо раціональної сторони мотивації – зокрема, сподівань, які люди пов'язують з результатами своєї діяльності⁷.

У юридичній науці відсутня подібна класифікація мотивів поведінки. Враховуючи здобутки психології, можна пояснити необхідність реалізації законних інтересів суб'єкта права наявністю у нього такої потреби. Слід зазначити, що законні інтереси відіграють величезну мотиваційну роль для учасників правовідносин. Законний інтерес є не просто інтересом, категорією психологічною або соціологічною, це гарантований державою юридичний дозвіл, що виражається у прагненні суб'єкта користуватись певним соціальним благом. Ця правова категорія тісно пов'язана як із суб'єктивними правами, так і з юридичними обов'язками. Якщо юридичний обов'язок є правовою необхідністю, що відповідає певному суб'єктивному праву, то законний інтерес – це просто правова дозволеність, яка сама передбачає юридичний обов'язок або обов'язок загального характеру. Законні інтереси визначають поведінку суб'єкта і да-

ють чітку картину його “правових проблем і прагнень”, вказують на індивідуальну “систему перешкод” у кожному конкретному випадку⁸.

На особливу увагу з точки зору необхідності запобігання правопорушень, забезпечення законності та правопорядку заслуговують мотиви руйнівної, у тому числі й злочинної (делінквентної) поведінки (від лат. *delinquens* – правопорушення). Така поведінка має місце, якщо суб'єкт обирає протиправний спосіб задоволення потреб, бажань, зняття психічної напруги – застосовує силу або зброю з метою причинення травм, каліцтва або позбавлення життя. У такому разі агресивна поведінка стає злочинною. Проте мотивація злочинної поведінки може відображати не лише агресію, а й інші протиправні вчинки.

Протиправна поведінка може бути викликана не просто різними зовнішніми та внутрішніми факторами (причинами), а їх системою, яка реалізується в процесі формування мотиву. Психологічна теорія мотивації називає кілька таких причин. Так, причиною може бути демонстративність, пиха, або марнославство. Демонстративна особистість прагне постійно вражати інших, утримувати на собі їх увагу. Це реалізується у марнославній поведінці, часто навмисно демонстративній. Надмірне марнославство, як правило, і призводить до самовихваляння. Причиною може бути і жадібність, або гроші, оскільки гроші можуть забезпечити

основні потреби у безпеці, владі, свободі і т. п. Серйозною причиною може бути заздрість – сильне почуття, викликане незадоволенням або образою, що є реакцією на успіхи іншої людини. Людину, яка, порівнюючи себе з іншими, відчуває заздрість, може позбавити спокою будь-що. Звичайно ж, причиною, що обумовлює руйнівну поведінку, є амбіції. Прагнення до успіху є нормальним у тому разі, якщо воно не перетворюється у нав'язливу ідею і не реалізується за рахунок страждань інших людей. Дуже небезпечною є девіантна поведінка, що проявляється у невротичному прагненні до влади, намаганні все тримати під своїм контролем, все вирішувати, у безглуздому бажанні наполягати на своєму, надмірних амбіціях з претензіями на владу, нехтуванні прав інших осіб і загальноновизнаних норм людської поведінки. Причиною руйнівної, а нерідко і протиправної поведінки, можуть бути індивідуальні особливості певної людини, що найчастіше обумовлені розладом особистості. Поведінку психопата можна пояснити саме тим, що він страждає на психічну патологію⁹. Дослідження такої поведінки має безпосередньо практичне значення.

Людей, що страждають на психічну патологію, зазвичай поділяють на три групи. Зупинимось лише на представниках першої групи, оскільки поведінка осіб, що до неї належать, є значимою з точки зору права. До другої і третьої груп відносять

людей, що, як правило, протиправні вчинки не вчиняють, або є неосудними. Взагалі терміном “психопат” позначають індивіда, який не може втриматись від вчинків, що завдають шкоди іншим. Цей термін застосовується також для позначення будь-якого індивіда з неурівноваженою структурою особистості. Тому, на нашу думку, тут є більш прийнятним термін “соціопат”, який застосовує Е. Берн, оскільки йдеться про людей, які не є психічно хворими, що є підставою для визнання таких людей неосудними. Тут йдеться лише про антисоціальних індивідів, поведінка яких має тягнути за собою юридичні наслідки¹⁰.

Отже, до першої групи належать соціопати, особи антисуспільні у своїй основі, залежні люди (у психологічному значенні), лицеміри, самозакохані індивіди. Вони найбільш схильні до протиправної поведінки. Характерними рисами соціопата є такі: відсутність почуття вини, імпульсивність та агресивність, нездатність контролювати свою поведінку з огляду на можливі наслідки; неповага до прав інших людей, порушення їх; непідконтрольність; постійне прагнення створювати загрозу для оточуючих, принижувати гідність інших людей і домінувати над ними; схильність до обману, шахрайства, що проявляється, наприклад, у підробці документів. Це безвідповідальні люди, які не відчувають жодних докорів совісті, сорому або каяття, байдужі до того, що образили інших

людей, часто вони навіть намагаються дати "розумне" пояснення своїм вчинкам або не дуже дбають про те, щоб їх приховати, оскільки вірять, що мають особливий захист, своєрідний імунітет до покарання. Такі егоїстичні, егоцентричні, аморальні люди здатні давати оригінальні пояснення своїм вчинкам, наприклад, виправдовують їх необхідністю подбати про благо інших людей. Насправді ж інші люди для соціопата є лише джерелом прибутку і задоволення та засобом зняття власної психічної напруги. Соціопат не в змозі зрозуміти будь-яку точку зору, крім своєї власної, і визнати її право на існування. Непохитність соціопата, його погана адаптація до умов стресу (за якого соціопат може вести себе непередбачено), за словами А. Фернхама і Д. Тейлора, є ознакою психічного розладу¹¹.

Антисуспільні індивіди зазвичай зовні не виявляють особливих дефектів у своїх судженнях або висловлюваннях, їх дефект полягає у нездатності поводитись належним чином: дотримуватись правил поведінки, прийнятих у суспільстві; відповідати за свої вчинки; поважати права інших. Така девіантна поведінка нерідко супроводжується агресією, під якою розуміють фізичну або вербальну поведінку, що спрямована на завдання шкоди будь-кому. Найбільший внесок в агресивну поведінку робить нестриманість, заздрість, впертість, бажання помститися будь-кому (навіть стороннім людям) за

власні невдачі. Агресія може проявлятися у прямій формі, коли людина з агресивною поведінкою діє відкрито. Вона безпосередньо йде на конфронтацію з будь-ким, погрожує словами або діями. У побічній формі агресія маскується під неприязню, єхидством, сарказмом або іронією і таким чином впливає на жертву. Найчастіше вербальна агресія і драгівливість зустрічаються за наявності істеричного синдрому в межах істеричного розладу особистості. Людина з подібними розладами емоційно негативно реагує на спроби оточуючих спіймати її на брехні, зірвати "істеричну маску", притягнути до відповідальності за власні вчинки, тобто в ситуаціях, в яких відбувається блокада задоволення основної потреби істерика, – бути в центрі уваги і залишатись значимим для оточуючих¹². Зміна ситуації, яка призводить до неможливості такого індивіда бути "важливим" для оточуючих, викликає бурхливу реакцію з елементами агресії. Як правило, агресія в даному разі не виходить за межі вербальної. Такий індивід нерідко просто виставляє себе на посміховисько, для нього краще бути в центрі скандалу, ніж залишитись непоміченим. При цьому поведінка істеричного індивіда визначається, на жаль, не лише ступенем деформації правосвідомості, а й можливостями. Якщо одні задовольняються лише безглуздими витівками, то інші здатні завдавати шкоди у грандіозних розмірах у тій сфері, де мають

можливість діяти: у господарстві, культурі, науці, підготовці наукових кадрів або просто міжособистісних відносинах.

Поведінка соціопата є проблемою не лише з точки зору психології та етики. Якщо конфлікт, спровокований ним, стосується спору, що так чи інакше пов'язаний з правовими відносинами учасників (юридично значимими діями або станом сторін), і, як наслідок, суб'єкти, мотивація їх поведінки або об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а конфлікт тягне за собою правові наслідки, то в даному разі має місце юридичний конфлікт¹³.

У науковій літературі розрізняють мотиви поведінки як усвідомлені, так і неусвідомлені. У психології і біології набула поширення думка про те, що мотивацією є будь-яка детермінація і будь-яке спонукання. Відомий російський учений-психолог Є. П. Ільїн обґрунтовує іншу думку. Він стверджує, що поведінка людини пов'язана переважно з довільною регуляцією, отже, і з мотивацією, в якій провідна роль належить не фізіологічним, а психологічним механізмам, оскільки свідомо здійснюється аналіз ситуації, вибір мети та побудова плану дій. Розглядаючи мотивацію як особливий вид детермінації поведінки, він зауважує, що необхідно відразу відкинути спонукання, пов'язані з безумовним та умовно-рефлекторним реагуванням на зовнішні стимули (подразнювачі). Є. П. Ільїн пише: "Неважко поміти-

ти, що питання про причини активності людини виявляється тісно пов'язаним з волею: бере вона участь в ініціації активності чи не бере, суперечить активності волі (бажанню) суб'єкта чи не суперечить. І не випадково мотив і воля часто розглядаються як синоніми, причому не лише на рівні побутової свідомості, але й наукової ... Звідси впливає й інше положення: не кожна причинна обумовленість поведінки може вважатись мотивом, а лише та, яка пов'язана з внутрішніми спонуканнями людини"¹⁴.

На нашу думку, більш слушним є інший підхід, що ґрунтується на розмежуванні мотивів поведінки усвідомлених і неусвідомлених. Як відомо, існують механізми психологічного захисту особистості, які активуються людьми підсвідомо у разі виникнення небезпеки. У психології виділяють сім таких механізмів. Перший – придушення. Механізм його дії такий: думка про небезпеку, що загрожує, блокується, і свідомість людини її не сприймає. Мозок намагається залишити таку думку у сфері несвідомого. Другий – перенесення (або проектування), за допомогою якого в разі переоцінки власної особистості людина, щоб зберегти самооцінку, свої власні недоліки приписує іншим. Третій – формування реакції, за якою відчуття, що викликають неспокій, перетворюються на свою усвідомлену протилежність. Четвертий – повернення до попереднього стану. Так, за З. Фрейдом, осо-

бистість у своєму розвитку проходить кілька стадій, при цьому кожен новий крок пов'язаний з певною часткою розчарування та неспокою. Якщо ці відчуття стають надто яскравими, виникає тимчасове або постійне призупинення нормального розвитку, і людина може зупинитись на певній стадії. Вона щоразу повертається до неприємних спогадів дитинства або юності, відчуває залежність, заздрість, образу і т. п. Тому багато правопорушень вчиняються у формі негідної поведінки. П'ятий – заперечення, при якому люди просто відмовляються усвідомити, що відбувається щось неприємне, або вони переживають небажані емоції. У такому разі людина не визнає, що вчинила неправильно, і вперто наполягає на своїй думці. Такі люди можуть заперечувати, що надавали підтримку іншим людям у їх негідній поведінці. Шостий – пошук розумного і раціонального пояснення – це більш високий рівень захисту, можливість його застосування залежить від розумових здібностей людини. Вона шукає виправдання своїх дій, що викликані придушеними та неприйнятими відчуттями. Сьомий – заміщення. Люди користуються заміщенням, якщо вони відчувають, що реальна мета надто небезпечна, тому її не можна контролювати безпосередньо. З цієї причини ненависть може бути спрямована на невинних людей¹⁵.

У випадку девіантної поведінки неусвідомлені мотиви зустрічаються так само часто, як і усвідомлені. Не-

абияку роль у поведінці людини відіграє наслідування, орієнтація на стандарти поведінки, обов'язкові для певної спільноти, або ж просто підкорення авторитету. Так, наприклад, адиктивна поведінка (від addiction – шкідлива звичка), під якою розуміють зловживання однією або кількома хімічними речовинами, що відбувається на фоні зміни стану свідомості, може бути пов'язана з навіюванням (лат. *autoritos* – влада, веління, вплив). Те ж саме можна сказати і про такі різновиди девіантної поведінки, як надмірне вживання алкоголю, наркотиків, куріння, бродяжництво, самогубство. Придушуючи протидію, авторитетність при цьому постає як механізм заборони і веління. Вона втягує у сферу соціально-психологічних явищ різноманітні емоції. Як було доведено ще В. М. Бехтеревим, навіювання діє шляхом безпосереднього привнесення психічних станів, не потребуючи доказів і логіки. Навіюванням досягається не згода, а просто прийняття інформації, засноване на готовому висновку. Тим самим навіювання відрізняється від переконання, коли за допомогою логічного обґрунтування досягається згода людини, що приймає інформацію, висновок ця людина робить самостійно. Тому переконання – це переважно інтелектуальний вплив, а навіювання – переважно емоційно-вольовий. Але у випадку з авторитетністю та навіюванням присутній і зворотний зв'язок: навіювати людям можна лише те, що загалом відпо-

відає, зрештою, їх потребам та інтересам, їх переконанню і волі¹⁶. Водночас не можна не помітити, що при навіюванні переважає воля того, хто навіює, а не воля того, хто сприймає інформацію, яка стає мотивом поведінки.

Отже, правова поведінка індивіда визначається різноманітними факторами. Це і наявність чинних правових норм, і правосвідомість, і психологічні особливості індивіда, і вплив зовнішньої ситуації. Доходимо також висновку, що мотиви можуть бути усвідомлені індивідом або не усвідомлені, але якщо вони спрямовують діяльність і реалізуються в поведінці дієздатної фізичної особи – суб'єкта права, то власне поведінка має контролюватися свідомістю. Залежно від наслідків такої поведінки вирішується питання про юридичну відповідальність.

З огляду на вищевикладене можна стверджувати, що на особливу увагу заслуговують моральні та психологічні проблеми мотивації правової поведінки. Від психологічної структури особистості значною мірою залежить поведінка індивіда – суб'єкта права як у процесі реалізації прав, виконання обов'язків, так і в проблемній ситуації, яка створюється, наприклад, у результаті примусу, насильства¹⁷. Примус найчастіше передбачає заперечення волі підвлад-

ної особи та зовнішній вплив на її поведінку.

Таким чином, реалізація прав і свобод у правовій державі означає не лише можливість вибору певного варіанта поведінки. Суб'єкт права повинен відповідати за наслідки своєї поведінки. Адже права і свободи людини і громадянина повною мірою можуть бути реалізовані лише в тому разі, якщо кожен індивід буде поважати волю і потреби інших індивідів. Кожна людина повинна мати можливість впливати на створення відповідних умов, за допомогою яких вона може реалізувати свої права і обов'язки. Разом з тим, спосіб, у який людина використовує свою свободу, не повинен порушувати чинні правові норми та створювати перешкоди щодо реалізації прав і свобод інших людей. У зв'язку з цим перед сучасними дослідниками постає завдання – зрозуміти, дослідити і пояснити процес формування та еволюцію мотивів правової поведінки, зокрема поведінки девіантної, прогнозувати їх подальший розвиток. Сучасна наука також повинна визначити приховані механізми впливу на правосвідомість з метою запобігання протиправної поведінки суб'єктів права. Таке дослідження сприятиме забезпеченню законності та правопорядку у державі, належній реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Література

1. Оксамытный В. В. Правомерное поведение личности. – К.: Наук. думка, 1985. – 176 с.; Новик Ю. И. Психологические проблемы правового регулирования. – Мн.: Университетское, 1989. – 135 с.; Лазарев В. В. Социально-психологические аспекты применения права. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1982. – С. 110.
2. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология // Кудрявцев В. Н. Избр. труды по социальным наукам: В 3-х т. / Под ред. В. Н. Кудрявцева. – М.: Наука, 2002. – Т. I. – С. 39, 40, 43.
3. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения. – СПб.: Речь, 2005. – С. 70; Психологическая энциклопедия. 2-е изд. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – СПб.: Питер, 2003. – С. 166; Большая энциклопедия: В 62 т. – Т. 14. – М.: ТЕРРА, 2006. – С. 414.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2006. – С. 236, 237.
5. Давидов П. Г. Морально-правовой конформізм як соціально-філософський феномен: Автореф. дис. ... к. ф. н.: 09.00.03 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2007. – С. 9, 10, 11.
6. Мухін В. В. Професійна правосвідомість: поняття, особливості, функції: Автореф. дис. ... к. ю. н.: 12.00.01 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – С. 12.
7. Ферихам А., Тейлор Д. Темна сторона поведінки на роботі / Пер. з англ. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2005. – С. 30–37; 45–47.
8. Малько А. В., Субочев В. В. Законные интересы как правовая категория. – СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. – С. 73, 119, 128.
9. Ферихам А., Тейлор Д. Вказ. пр. – С. 87, 144–151.
10. Берн Э. Введение в психиатрию и психоанализ для непосвященных / Пер. с англ. А. И. Федорова. – С.-Петербург: МФЛИН, 1992. – С. 235, 236, 417.
11. Ферихам А., Тейлор Д. Вказ. пр. – С. 151.
12. Менделевич В. Д. Указ. тр. – С. 86–88.
13. Кудрявцев В. Н. Юридическая конфликтология // Кудрявцев В. Н. Избр. труды по социальным наукам. В 3-х т. / Под ред. В. Н. Кудрявцева. – М.: Наука, 2002. – Т. 2. – С. 261.
14. Ильин Е. П. Указ. тр. – С. 17.
15. Ферихам А., Тейлор Д. Вказ. пр. – С. 49–50.
16. Мышляев С. Ю. Гипноз. – М.: Медицинская книга; Н. Новгород: Изд-во НГМА, 1999. – С. 101; Бехтерев В. М. Внушение и его роль в общественной жизни. 2-е знач. доп. изд. – СПб.: К. Л. Риккерт, 1903. – 144 с.; Тимошенко В. І. Емоційно-вольові основи влади // Правова держава. – Вип. 18. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – С. 475–483.
17. Тимошенко В. І. Примус як мотив поведінки // Право України. – 2007. – № 6. – С. 104–107.

